

ประวัติและวิวัฒนาการของหนังสือสำหรับเด็ก

ความหมายของหนังสือเด็ก

คำที่ใช้เรียกหนังสือเด็ก ทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ มีต่าง ๆ กันไปหลายคำ อาจเรียกว่า หนังสือเด็ก หนังสือสำหรับเด็ก หนังสืออ่านสำหรับเด็ก วรรณกรรมสำหรับเด็ก หนังสือสำหรับเด็ก หรือหนังสืออ่านสำหรับเด็ก Children's Book, Book for Children, Literature for Children, Children's Literature, Juvenile Book, Juvenile Literature

แม้ว่าหนังสือเด็กจะเป็นที่รู้จักแพร่หลายและเรียกต่าง ๆ กันไป แต่ไม่มีใครมีใครระบุความหมายที่แท้จริงของคำเรียกเหล่านี้ ^๑ เปลื้อง ณ นคร ได้ให้นิยามไว้ว่า หนังสืออ่านสำหรับเด็กตามที่เข้าใจกันนั้น ไม่หมายถึงหนังสือแบบเรียน แต่หมายถึงหนังสือที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อให้อ่านเป็นทางเพลิดเพลิน ด้วยเห็นกันว่าหนังสืออ่านเล่นที่เขียนสำหรับผู้ใหญ่ไม่เหมาะกับสติปัญญาและความนึกคิดของเยาวชน อย่างไรก็ตาม หนังสืออ่านเล่นบางเรื่องก็เขียนขึ้นสำหรับผู้ใหญ่อ่าน แต่เด็กก็อ่านได้เข้าใจและสนุกสนาน ก็จัดอยู่ในประเภทหนังสืออ่านสำหรับเด็กได้ด้วย เช่น เรื่อง โรบินสัน ครูโซ หรือ กัสสิเวอร์ทวีฟเวลด เป็นต้น ^๑

^๑ เปลื้อง ณ นคร, "การทำหนังสืออ่านสำหรับเด็ก," ใน รายงานการสัมมนาเรื่องหนังสืออ่านสำหรับเด็กกลุ่มอายุ 11-16 ปี ณ ศูนย์วัสดุการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ 28 พฤศจิกายน - 13 ธันวาคม 2509 (พระนคร: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2510), หน้า 51.

นอกจากนั้น เกอเท่ กลิงเบอร์ก (Göte Klingberg) นักทฤษฎีชาวสวีเดนได้กล่าววาทังหนังสือเด็กหมายถึง หนังสือประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. หนังสือที่ถือกันว่าเป็นอ่านสำหรับเด็กและเด็กวัยรุ่น
2. หนังสือที่เจาะจงผลิตขึ้นสำหรับเด็กและเด็กวัยรุ่น
3. หนังสือที่ผู้เขียนเป็นเด็กและเด็กวัยรุ่น
4. หนังสือของผู้ใหญ่ที่เด็กคัดลอกมาอ่าน
5. หนังสืออะไรก็ตามที่เด็กอ่าน¹

คำนิยามของคลั่งเบอร์ก ครอบคลุมกว้างขวางมาก และเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นความหมายสากลของหนังสือเด็ก

ประเภทของ หนังสือเด็ก

ชาร์ลอตต์ เวส ฮัค (Charlotte S. Huck) ได้แบ่งประเภทหนังสือเด็กออกเป็น 5 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ หนังสือแบบเรียน หนังสืออ่านเพื่อความเพลิดเพลิน และหนังสือที่ให้ความรู้ สำหรับหนังสือที่ให้ความรู้ประกอบด้วย หนังสืออ่านในระยะเริ่มแรกเพื่อให้เด็กได้เริ่มรู้จักสิ่งของต่าง ๆ มีภาพประกอบง่าย ๆ หนังสือประเภทให้เด็กแสวงหัจจกรรณต่าง ๆ เช่น เต็มคำ หรือค้นหาคำตอบ ฯลฯ เพลงกล่อมเด็ก หนังสือคัดอ่านเบื้องต้น และหนังสือภาพ²

1

Alfred Clemens Baumgärtner, ed., The German Book for Children and Juveniles (Velber: Friedrich Verlag, 1974), p.11.

2

Charlotte S. Huck and Doris Young Kuhn, Children's Literature in the Elementary School (New York: Holt, Rinehart, 1968), pp. 58-157.

อย่างไรก็ดีในการศึกษาวรรณกรรม อาจจำแนกประเภทของวรรณกรรมได้หลายลักษณะ เช่น จำแนกตามชนิดของการประพันธ์โดยแบ่งออกเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง จำแนกตามลักษณะการถ่ายทอดเป็นมุขปาฐะ และลายลักษณ์อักษร จำแนกตามลักษณะเนื้อหาตามเนื้อเรื่องที่เรียบเรียงไว้ หรือจำแนกตามลักษณะสาระประโยชน์ เช่น แบ่งเป็นประเภทปลูกฝังศีลธรรม ประเภทไม่ปลูกฝังแต่ไม่ทำลายศีลธรรมและประเภททำลายศีลธรรม¹

การจำแนกหนังสือสำหรับเด็กตามสาระประโยชน์อาจแบ่งได้ดังนี้

หนังสือสำหรับเด็กที่ให้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้แก่

การสร้างสรรค์ การดำเนินชีวิตที่ส่วนใหญ่เป็นชีวประวัติ เช่น ผู้วิเศษ นักวิทยาศาสตร์ไทย สามครุฑ

การสร้างสรรค์ประสบการณ์และทักษะของเด็ก เช่น กติกาฉลาด งานยามว่าง

การสร้างสรรค์ที่สะท้อนภาพสังคมให้เด็กเห็น เป็นการปลูกฝังทัศนคติที่ดีในการ

มองโลกและชีวิต เช่น โลกของหนูเขวน ทรักซ์เทิน

การสร้างสรรค์ด้วยการสื่อความเข้าใจระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ สะท้อนความรู้สึกรักกิกของเด็กต่อบุคคลรอบตัว ความขัดแย้ง ความต้องการของเด็ก ช่วยลดช่องว่างระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เช่น เจ้าชายน้อย

การเชิดชูศิลปวัฒนธรรม เช่น เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก

การส่งเสริมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่กับธรรมชาติและอยู่ใกล้ธรรมชาติ

ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น หางนกยูงแสนสวย

การส่งเสริมให้เด็กใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น งานยามว่าง

หนังสือสำหรับเด็กที่เนื้อหาไม่สร้างสรรค์แต่ก็ไม่ถึงกับทำลาย มักจะถือความบันเทิงเป็นหลัก เป็นหนังสือสำหรับเด็กแก้เหงา ได้แก่ หนังสือที่เขียนในแนวฆ่ากันต่าง ๆ กอลัมน์ฆ่ากันในวารสารสำหรับเด็ก

หนังสือสำหรับเด็กที่ไม่สร้างสรรค์และมีส่วนทำลายเด็ก ลักษณะของหนังสือ-

¹ สมพงษ์ พิริยกิจ, ประวัติวรรณคดีไทย ส. 061 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 5-17.

ประเภทที่สาม บลูคิงได้เก็บจิตใจที่หิวโหย ยึดถึงความพยายาม บลูคิงได้เก็บ
ความกลมกลืนซึ่งใจใบเรือ เศษครึ่งกานธรมณ์ บลูคิงถึงความก้าวร้าว สร้างคำนิยม
ผิด ๆ ให้เด็ก¹

ในการศึกษานี้จะกล่าวสำหรับเด็กเรามักจะจำแนกประเภทหนึ่งซึ่งออกมา
เนื้อเรื่องและลักษณะการประพันธ์ดังต่อไปนี้

1. นันทานาวาบ้าน (Folktales) นันทานาวาบ้านเป็นนิทานที่เล่าสืบต่อกันมา
ไม่ปรากฏว่าผู้แต่งตั้งเดิมเป็นใคร ต่อมาเมื่อการเขียนเจริญขึ้นจึงมีการบันทึก
ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรความเก่าเรื่องเดิม² นันทานาวาบ้านแบ่งออกเป็น

นิทานปรัมปรา หรือ เทพนิยาย (Fairy tale) เป็นเรื่องสมมุติว่าเกิด
ขึ้นในที่ใดที่หนึ่งก่อนเวลา และสถานที่ใดและลอย หัวมุกคดในเรื่อง ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาตาม
สภาพความเป็นจริงของมนุษย์ เนื้อเรื่องมีอสูรที่ ปากพิทาร์บี ตัวเอกของเรื่องจะมี
คุณสมบัติพิเศษ เช่นมีปีก มีอำนาจ มีฤทธิ์เดช มีความสามารถ และจบลงด้วยความสุข
นิทานปรัมปราสี่ตัวโลกทั้งของจากกลางวันออกและภาคตะวันตก เช่น เรื่องนางสีดสอง
สังข์ทอง กลานุกทอง สโนไวท์ ก็นเกิดเรลจ่า เป็นต้น³

¹ชมรมวรรณศิลป์ สจพ., "วรรณกรรมสำหรับเด็กกำลังเป็นอย่างไร," ใน
งานตีพิมพ์หนังสือแห่งชาติ 2522 (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดงานตีพิมพ์หนังสือ-
แห่งชาติ 2522 กระทรวงศึกษาธิการ, 2522), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²กุหลาบ มัลลิกะมาส, กนิชาวาบ้าน (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราม-
คำแหง, 2518), หน้า 99-100.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 105-106.

นิทานท้องถิ่น (Legend) เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบประเพณี โศกกลางหรือ กานิยมของแต่ละท้องถิ่น เชื่อกันว่าเป็นเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง ๆ มีสถานที่ ตัวบุคคลที่กำหนดแน่นอน กว่านิทานปรัมปรา แม้จะมีความแปลกพิสดารผิดธรรมชาติ นิทานท้องถิ่นอาจแบ่งออกเป็น

นิทานประเภทอธิบาย (Explanatory tales) อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของธรรมชาติ เช่น เหตุใดโลกจึงมีชนสี่เท้า อธิบายสาเหตุของความเชื่อบางประการ เช่น ห้ามนำน้ำส้มสายชูเข้าเมืองลพบุรี อธิบายชื่อสถานที่ต่าง ๆ เช่น เกาะหนู เกาะแมวในสงขลา

นิทานที่เกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น ผี ไสยศาสตร์ ศาตราอาคม ความเชื่อเหล่านี้ มีมาแต่ดั้งเดิม เช่น เรื่องนางนาคพระโขนง

นิทานเกี่ยวกับสมณศักดิ์ที่ฝังไว้และฉายแห่งขุนทรัพย์ เช่น บุญโสมเผ่าทรัพย์

นิทานวีรบุรุษที่กล่าวถึงคุณธรรม ความฉลาด ความสามารถของบุคคล ชื่อบุคคล และ ชื่อสถานที่ ในนิทานวีรบุรุษจะมีเค้าเรื่องจริงอยู่ด้วย เช่น เรื่องท้าวแสนแปม เจ้าสายน้ำผึ้ง ท้าวทิดแก้ว

นิทานคติสอนใจ เป็นเรื่องสั้น ๆ ไม่สมจริง เวทนาสอนความประพฤติอย่างใด-อย่างหนึ่ง เช่น เรื่อง หนูกัดเหล็ก

นิทานชาดก เช่น เรื่องพม่านิด

นิทานเกี่ยวกับนักบวช ผู้ที่เจริญภาวนาจนมีอานแก่กล้ามีอิทธิฤทธิ์ เช่น เรื่องหลวง-พ่อดาว¹

เทพนิยาย (Myth) เป็นนิทานเกี่ยวกับเทพเจ้า นางฟ้า เจ้าป่า นิทานเหล่านี้มักสัมพันธ์ กับความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในศาสนา ตัวบุคคลที่ปรากฏในเรื่องอาจเป็น วีรบุรุษที่ได้รับการยกย่องขึ้นเป็นเทพเจ้า ได้แก่เรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์ ท้าวมหาสงครามท้าวเวรดา-รามสูร เป็นต้น²

นิทานเรื่องสัตว์ (Animal tale) เป็นเรื่องที่มีสัตว์เป็นตัวเอก ทั้งที่เห็น สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง หรือสัตว์ที่มีความกึกและการกระทำเหมือนคน อาจเป็นเรื่องที่มีแต่ สัตว์ล้วน หรือมีคนด้วยก็ได้ แต่ทั้งคนและสัตว์จะพูดได้คุยกันได้ นิทานเรื่องสัตว์อาจ แบ่งออกเป็นสองประเภทคือ นิทานประเภทสอนคติธรรม (Fable) ตัวเอกของนิทาน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106-108.

² เรื่องเดียวกัน.

ประเภทนี้จะป็นสัตัว เชนเรื่องราชสีห์กับหนูในนิทานอีสป ซาคกกวาง ๆ ที่พระพุทธรเจ้าเสวย-
พระชาคีป็นสัตัว กับนิทานประเภทเลาฆ่าหรือเลาไมรูจบ (Cumulative tale หรือ
Formula tale) ป็นนิทานที่มีเนื้อเรื่องและวิธีเลาเฉพาะตัว เชนเรื่องยายกะตา¹

นิทานกลกขบขัน (Jest) มักป็นเรื่องสั้น ๆ มีจุดสำคัญที่มีเรื่องไมน่าป็นไปได้อาจป็นเรื่อง ความโง่ กลโง่ การแกแ่็ค การแสดงปฏิกาย การเดินทางผจญภัย ที่กอเรื่อง
คิดปกลีในแง่ขบขัน เชนเรื่องศรีธนญไชย²

2. นิทานสมัยใหม่ (Modern Fantasy) ไดแกนิทานที่แต่งขึ้นใหม่ตามจินตนาการ
ของผู้ประพันธ์ในลักษณะเดียวกับนิทานปรัมปราหรือเทพนิยาย แตป็นจินตนาการถึงบุคคลและสิ่งของ
ที่ไม่ตรงตามสภาพความเป็นจริง ซึ่งมีการวางโครงเรื่องอย่างสมเหตุสมผล อาจป็นเรื่องของ
โลกอื่น ปาฏิหาริย์ สัตัวทุกได เก็ดที่เกงป็นพิเศษ ทั้งเรื่องฆ่าขัน และเรื่องป็นจริงป็นจัง หรือ
ป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่จากนิทานพื้นบ้าน เชนเรื่อง ปีเตอร์แพน (Peter Pan) ของ เซอร์
เจมส์ บาร์รี่ (Sir James Barrie) เรื่อง เกอะ ซิดเคิร์น ออฟ กรีน โนว (The
Children of Green Knowe) ของ ลูซี่ เอ็ม บอสตัน (Lucy M. Boston) และ อิกเกิลกี
พิกเกิลกี ป๊อป ! (Higglety Pigglety Pop !) ของ มอริส เซนแดก (Maurice
Sendak)³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108-109.

² เรื่องเดียวกัน.

³ Zena Sutherland and May Hill Arbuthnot, Children and Books, 5th ed. (Glenview, Ill.: Scott, Foresman and Company, 1977),

pp. 200-204.

3. คำประพันธ์ร้อยกรอง (Poetry) เป็นเรื่องจินตนาการที่แต่งด้วยคำประพันธ์ กล่องจงมีสัมผัสเป็นจังหวะ มีเนื้อเรื่องเช่นเดียวกับคำประพันธ์ร้อยแก้ว คือเรื่องเกี่ยวกับสัตว์ เรื่องเพนินยาย เรื่องเกี่ยวกับเด็ก เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ กลอนห้าชั้นทั้งที่มีการดำเนินเรื่อง และไม่มีการดำเนินเรื่อง (Humorous Verse และ Nonsense Verse) บทเพลง (Song) คำประพันธ์เล่าเรื่อง (Narrative Poems) เช่นเรื่อง เดอะ ไพค์ ไพเพอร์ ออฟ แฮมเมลิน (The Pied Piper of Hamelin) ของ โรเบิร์ต บราว닝 (Robert Browning) และ เดอะ บุค ออฟ นอนเซนส์ (The Book of Nonsense) ของ เอ็ดเวิร์ด เลียร์ (Edward Lear) ตลอดจนคำประพันธ์ร้อยกรองที่แต่งโดยเด็ก ๆ¹

4. นวนิยาย (Modern Fiction) นวนิยายสำหรับเด็กเป็นเรื่องสมจริงที่แต่งขึ้นให้เหมาะกับเด็กในวัยต่าง ๆ กัน ตั้งแต่เด็กเล็กจนถึงเด็กวัยรุ่น ได้แก่เรื่อง ทรอบตรา เรื่องการผจญภัยและความดีกลับ เรื่องที่ซ่า และอื่น ๆ เช่นเรื่อง การผจญภัยของทอม ซอเยอร์ (The Adventure of Tom Sawyer) ของ ซามูเอล คลีเมนส์ (Samuel Clemens) เรื่อง ลิตเติ้ล วูเม้น (Little Women) ของ หลุยส์ชา เมย์ อัลคอตต์ (Louisa May Alcott)²

5. นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ (Historical Fiction) เป็นเรื่องที่ประพันธ์ขึ้นโดยใช้ฉากประวัติศาสตร์ก่อนใดตอนหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมชีวิตความเป็นอยู่ สงคราม อาวุธ ที่ใช้ในสมัยนั้น ๆ ตามสภาพความเป็นจริงช่วยให้เด็กคุ้นเคยกับเรื่องราวในอดีต นวนิยายเรื่องใดจะจัดเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์นั้นต้องเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างชาติที่สุขสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นวนิยายที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น จัดเป็นนวนิยายสมัยใหม่ เช่นเรื่อง แมมคแห่งแมคเบิร์ต พอนด์ (The Witch of Blackbird Pond) ของอีลิซาเบธ วอร์จ สเปียร์ (Elizabeth George Speare)³

¹Ibid., pp. 244-262.

²Ibid., p. 302.

³Ibid., pp. 368-370.

ประโยชน์ของหนังสือสำหรับเด็ก

มีผู้กล่าวถึงประโยชน์ของหนังสือสำหรับเด็กในด้านต่าง ๆ กัน ประมวลได้ดังนี้

1. เป็นสื่อขยายการเรียนรู้ของเด็กและช่วยพัฒนาความรู้ ความคิดให้แตกฉานออกไป
2. เป็นอุปกรณ์การเรียนนอกโรงเรียน ช่วยเปิดโอกาสชีวิตอย่างค้ำประกันที่เด็กสามารถแสวงหาได้
3. หนังสือช่วยสร้างความสัมพันธ์อันอบอุ่นระหว่างพ่อแม่กับลูกได้ และช่วยในการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
4. ได้เข้าร่วมทั้งการอธิบายการ ทัศนทัศน์ทัศนคติและค่านิยมส่งเสริมความเข้าใจตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม ขยายการเรียนรู้ สร้างความสำนึกและตื่นตัวอยู่เสมอ ให้ความบันเทิง กระตุ้นจินตนาการเพื่อสร้างความคิดริเริ่ม ให้ความคล้อยใจที่จะใฝ่รู้¹
5. ช่วยส่งเสริมให้เกิดความมั่นใจ อบอุ่นใจ จากผลสำเร็จของตัวละครที่อ่าน บรรยายภาคในการดำเนินเรื่องทำให้สบายใจ
6. ช่วยให้เด็กคุ้นเคยกับหนังสือทำให้มีนิสัยรักการอ่าน อันเป็นแนวทางที่จะช่วยเสริมสร้างทักษะ
7. ช่วยส่งเสริมจินตนาการ เป็นเรื่องที่ช่วยให้เด็กคิดก้าวไกลไปกว่า

¹ กลุ่มส่งเสริมสื่อมวลชนเพื่อเด็ก, "การอภิปรายเรื่อง หนังสือสำหรับเด็ก ๗ สมุดมณีหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย วันที่ 19 มกราคม 2522," (กรุงเทพฯ-มหานคร: กลุ่มส่งเสริมสื่อมวลชนเพื่อเด็ก, 2523), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

สภาพที่เคยพบเห็น โดยนึกว่าตกๆไว้ว่า เรื่องควรจะเป็นอย่างไรต่อไป¹

8. ให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน
9. ช่วยปลูกฝังคุณธรรม อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเด็ก สมาชิกใหม่ของสังคม
10. ช่วยให้อ่านหนังสือได้คล่องแคล่วแตกฉาน²
11. แสดงให้เห็นความเป็นจริงของชีวิต ช่วยให้เด็กสามารถเผชิญโลกได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง³
12. สนองความต้องการของเด็กในด้านความอยากรู้อยากเห็น ช่วยให้เด็กสามารถหาคำตอบได้ด้วยตนเองจากการอ่านเรื่องที่น่าสนใจ
13. ทบทวนความต้องการของเด็กที่ขาดไป เช่นความอยากรู้อยากเห็นของเด็กที่เป็นลูกโทน หรือ เด็กที่ไม่มีโอกาสได้ออกไปเล่นกับเพื่อน หนังสือจะพาเด็กไปทั่วโลก

¹บันฉือ พุทธชะวัน, วรรณกรรมกับเด็ก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิบูลย์กิจ, 2521), หน้า 12.

²พิทยา ฉายหุ, "การอภิปรายเรื่องข้อคิดเกี่ยวกับหนังสือสำหรับเด็ก," ใน รายงานการสัมมนาเรื่องการจัดหาหนังสือสำหรับเด็ก ณ ศูนย์ฝึกอบรมครู กรมวิสามัญศึกษา 17-20 กุมภาพันธ์ 2515 (ระยอง: สภาคณาจารย์และหนังสือแห่งประเทศไทย, 2515), หน้า 26.

³Ruth Justine Kurth, "The Value of Realism in Children's Literature," Illinois Libraries 16 (October 1979): 685-686.

ที่สนุกสนานตื่นเต้น ทำให้ลืมความเหงาได้เป็นครั้งคราว¹

ความต้องการของเด็กที่ขาดไปนี้ไม่ได้หมายถึงวัตถุประสงค์ของ แต่หมายถึง
ความรู้สึก อารมณ์ ความต้องการตามธรรมชาติของเด็ก 7 ประการคือ

ความต้องการความสำเร็จ (Competence – The Need to Achieve)
หมายถึงความสำเร็จในชีวิตประจำวัน ความสำเร็จในกรงาน ความก้าวหน้า ความ-
มีชื่อเสียง เด็กจะรับเอาแบบอย่างจากตัวเอกในเรื่องที่อ่าน มาปฏิบัติตาม เชื่อว่าจะได้
ประสบความสำเร็จ และมีชื่อเสียงบ้าง แต่ก็เป็นเรื่องที่ควรระวังถ้าตัวละครในเรื่อง
เป็นผู้มีชื่อเสียงขึ้นมาจากการประทุษร้าย

ความต้องการความมั่นคงทางวัตถุ (The Need for Physical Well-Being)
เด็กต้องการความสมบูรณ์ทางวัตถุ คือความรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย สุขภาพแข็งแรง ได้กินอิ่ม
นอนหลับ และมีความสะดวกสบาย เด็กจะเกิดการบ่มร่วมไปกับเทคนิยายที่ตัวเอกของเรื่อง
ประสบความสำเร็จได้รับความสุขหลังจากการผจญภัย

ความต้องการทางค่านสติปัญญา (The Need to Know) เด็กต้องการความ
เฉลียวฉลาด ความมีสติปัญญา สามารถเรียนรู้ หรือการได้ใจ ได้เรียนรู้วิชาการต่าง ๆ
อันเป็นสิ่งเสริมสร้างสติปัญญา ทำให้เด็กเกิดความภูมิใจ มีความเชื่อมั่นในตนเอง

ความต้องการความรักและเป็นที่รัก (The Need to Love and to Be
Loved) เด็กต้องการความรักมาก แม้จะได้รับความรัก ความเอาใจใส่จากผู้ปกครอง
ครู และเพื่อนก็ยังไม่เพียงพอ เด็กยังต้องการแสดงความรักต่อผู้อื่นอีกด้วย เช่นการที่
เด็กคอยช่วยเหลือรับใช้ พ่อแม่ พี่น้อง ครู หรือเพื่อน หรือแสดงกริยาออกวัด เป้าตีความ
เป็นการแสดงความรักของเด็ก นิทานเรื่องสัตว์จะช่วยสนองความต้องการความรักของเด็ก
ได้ดี เพราะสัตว์ในเรื่องมักจะเป็นสัตว์ที่น่ารัก น่าสงสาร บ้างกันตนเองไม่ได้

¹ รัญจวน อินทรกำแหง, วรรณกรรมสำหรับเด็กและวัยรุ่น, พิมพ์ครั้งที่ 2
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2520), หน้า 22-24.

เด็กจะเกิดความรู้สึกเข้าปั่งกับ คุณเลดี้ตัวนี้ เมื่อเรีองจบอย่างมีความสุข เด็กก็มีความสุขไปถ้วย

ความต้องการให้สังกัดยอมรับ (The Need to Belong) การเป็นผู้ได้รับการต้อนรับในทุกที่ทุกแห่ง ไม่ว่าจะเบ็ยที่บ้าน ที่โรงเรียนหรือที่อื่น ๆ เป็นการสนับสนุนให้เด็กเกิดความรู้สึกมั่นใจตัวเอง เกิดความรู้สึกที่จะเรียกร้องความสนใจจากสังคมที่ตนเข้าไปอยู่ จึงพร้อมที่จะทำามเพิ่มในสังคมนั้นทุกประการ ทั้งการพูด การกิน การเล่น และการแต่งกาย เพื่อให้สังคมที่ตนร่วมอยู่ด้วยยอมรับว่า ตนเป็นสมาชิก เด็กที่รู้สึกว่าคุณปกครองไม่สนใจจึงมักประพฤติตนเหลวไหล ก้าวร้าว เพื่อเรียกร้องความสนใจ ในขณะที่เด็กกับเด็กก็พร้อมที่จะเรียนรู้ว่า พฤติกรรมใจที่ทำให้งังมไม่ยอมรับ ดังนั้นหนังสือที่ตัวเองเบ็ยเด็กเถเร เป็นที่รังเกียจในสังคม แต่คงมากับตัวได้ก็อาจเป็นประโยชน์กับเด็กที่เป็นปัญหา

ความต้องการการเปลี่ยนแปลง (The Need for Change) เด็ก ๆ ไม่ชอบความจำ รากจำเจ ชอบให้มีการเปลี่ยนแปลงบ่อย ๆ เมื่อเปลี่ยนอริยามดด้วยการเล่น และนั้นในการ เร็วในการสอนเด็กเล็กจึงมีการเล่นและการเรียนสลับกันไป ในการอ่านก็เช่นกัน หนังสือกล เรื่องเสอฝันจะช่วยแวนคลายให้เด็กเกิดจินตนาการ เปลี่ยนจากความเบ็ยจริงในชีวิต ช่วยให้อิทธิพลดี สามารถเรียนหรือทำงานได้มีประสิทธิภาพดีขึ้น

ความต้องการสิ่งอันเป็นสุนทรีย์ (The Need for Order and Beauty) ความงดงามอ่อนหวานอาจให้วาทิตเกี่ยวกับวีรกรรม ได้ความชัดเจน เมื่อบาน ความจริงโง่งงใจยากที่จะบรรยายความต้องการสิ่งอันเป็นสุนทรีย์¹ จะแตกต่างกันไปตามพัฒนาทางการศึกษา การอบรม และวัฒนธรรม¹

¹ Sutherland and Arbuthnot, Children and Books,

ลักษณะที่ศึกษาหนังสือเด็ก

ลักษณะของหนังสือเด็กที่ดีนั้นผู้ให้คำอธิบายไว้มากมาย แต่ส่วนใหญ่แล้ว
มีใจความสำคัญเหมือนกัน คือ หนังสือเด็กที่ดีจะต้องมีลักษณะดังนี้

1. มีเนื้อเรื่องเหมาะสมแก่ความต้องการของเด็ก เป็นเรื่องที่เด็กสนใจ
ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับสัตว์ เรื่องวีรบุรุษ เทพนิยาย เรื่องที่ให้ความเพลิดเพลิน และ
เรื่องที่สนองความอยากรู้อยากเห็น

2. อยู่ในระดับที่เด็กสามารถเข้าใจได้ง่าย กล่าวง่ายกระชับรัดกุม จำนวน
แจ่มแจ้ง ประโยคไว้อ่านจะไม่ซับซ้อน เนื้อหาไม่ยาก จะเป็นเรื่องสำหรับเด็กที่ยังไม่มี
ประสบการณ์ จะเข้าใจได้

3. ลักษณะรูปเล่มดูน่าสนใจ อ่าน แข็งแรงทนทานต่อการจับต้อง กระดาษ
ที่พิมพ์แข็งแรง คุณภาพดี ตัวพิมพ์ชัดเจน การจัดหน้ากระຈ้างตา

4. ภาพประกอบควรเป็นภาพที่สีดีกว่าภาพขาวดำ ภาพแจ่มแจ้งชัดเจน
เข้ากับเนื้อเรื่อง อาจมีความเคลื่อนไหว และอยู่ใกล้กับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
เรื่องนั้น

สำหรับหนังสือสำหรับเด็กที่มีลักษณะคล้ายกับที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่
มีข้อควรพิจารณาเพิ่มขึ้นอีกข้อคือ

5. ความถูกต้องเรื่องถิ่นที่ได้ และความทันสมัยของข้อมูล เราพิจารณาจาก
ผู้แต่งว่ามีความรู้ในภาษาวรรณคดีหรือไม่ เปรียบเทียบกับความน่าเชื่อถือซึ่งจะ
ทำให้เด็กได้รับแะจกจากข้อมูลที่มี¹

¹ รัญจวน อิมทรกำแหง, วรรณกรรมสำหรับเด็ก, หน้า 100-

ประวัติและวิวัฒนาการของหนังสือสำหรับเด็กของต่างประเทศ

ในระยะเริ่มแรกยังไม่มีการพิมพ์แต่เป็นการเล่าเรื่องอธิบายปรากฏการณ์ เจ้า
พิทยา ขัมคำคำสรรเสริญวีรบุรุษ และอื่น ๆ ที่ผู้ใหญ่เล่าให้เด็ก ๆ ฟังในครอบครัว หรือ
มักเล่ากันที่เร่ร่อนไปเรื่อยเล่ากันที่ต่าง ๆ แล้วจดจำเล่าสืบต่อกันมาในราว ค.ศ.
600 เช่น ซึ่งสมัยนี้ยังไม่มีการพิมพ์ แต่มีการเขียนแล้ว ผู้ริเริ่มงานเขียนสำหรับเด็กก็คือ
พระนักบวชได้เขียนหนังสือคำปราศรัย และหนังสือความรู้สำหรับเด็กที่อยู่ในตระกูลที่ใกล้ชิดกับ
แอลค์เดล์ม (Aldhelm, ค.ศ. 640-709) เจ้าอาวาสแห่งมัลชเบอรี (Malmesbury)
ได้วางแบบแผนในการเขียนหนังสือคำปราศรัย ในลักษณะของร้อยกรองและลักษณะการตอบคำถาม
ซึ่งได้ใช้เป็นแบบอย่างต่อมาจนถึงศตวรรษที่ 16 ต่อมา แอนเซลม (Anselm, ค.ศ. 1033-
1109) พระราชาคณะแห่งบิชอปเคอร์เบอร์ (Archbishop of Canterbury) ได้เขียน
สารานุกรม ซึ่งมุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับมารยาท ขนบธรรมเนียม ธรรมชาติศึกษา และจริยศึกษา¹

ต่อมาในศตวรรษที่ 15 มีการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์ที่มีคุณภาพดีขึ้นในทวีปยุโรป ทำให้มี
การเปลี่ยนแปลงอย่างมากในวงวรรณกรรม² ในประเทศอังกฤษ วิลเลียม แกลกซตัน (William
Caxton, ค.ศ. 1422-1491) ผู้เป็นทูตชาวอังกฤษคนแรกได้จัดพิมพ์หนังสือรายเล่มสำหรับเด็ก
ผู้ใหญ่ แต่เป็นที่ชื่นชอบของเด็ก ๆ ผลงานที่น่าสนใจของเขาได้แก่ *Morte d'Arthur*
ของ เซอร์ โทมัส มอลโลรี (Sir Thomas Malory, ค.ศ. 1400-1471), *The
Historye of Reynart the Foxe, Recuyell of the Histories of Troye,*
*เรื่องพระเจ้าอาเธอร์ (Tales of King Arthur) และนิทานอีสป (Aesop's Fables)*³

ในศตวรรษที่ 16 กระดาษซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญในการพิมพ์ซึ่งหายากและเปรี๊ยากแพง
จึงมีผู้คิดทำ ฮอร์นบุค (Horn Book) ขึ้นเมื่อปี 1540 นับเป็นหนังสือสำหรับเด็กเล่มแรก

¹ Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, pp.36-37.

² กัทร สติรกุล, หนังสือและการพิมพ์ ในประเทศไทยสมัยสุโขทัย, กรุงเทพฯ: มติชน, 2515), หน้า ๕๕.

³ M.F. Thwaite, From Primer to Pleasure (London: Library Association, 1963), p.10.

ฮอว์นบุ๊คนี้มีลักษณะเป็นแผ่นไม้ขนาด $2\frac{1}{2} \times 5$ นิ้ว มีข้อความปะติดไว้ แล้วผนึกทับด้วยแผ่นโลหะซึ่งทำจากเขาสัตว์ มีค้ำถึกร้อยเชือกไว้กลองกอดหรือผูกกับเข็มขัด เนื้อหาของฮอว์นบุ๊คประกอบด้วยพยัญชนะภาษาอังกฤษ แบบคัดอ่านเป็นพยางค์ง่าย ๆ และบทสวด ฮอว์นบุ๊คนี้ได้รับความนิยมแพร่หลายเป็นเวลานาน ตลอดจนแพร่หลายเข้าไปในสหรัฐอเมริกาตอนปลายศตวรรษที่ 17¹

ปลายศตวรรษที่ 16 ถึงศตวรรษที่ 17 ศาสนาเข้ามามีบทบาทอย่างมากในสังคม ดังนั้นหนังสือสำหรับเด็กในสมัยนี้ล้วนมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับศาสนา การสอนศาสนา การอุทิศตนเพื่อศาสนา ดังนั้น จึงเรียกหนังสือในระบอบนี้ว่า กูดกอดดี บุกส์ (Good Godly Books) เช่นเรื่อง บุก ออฟ มาร์ทีร์ส (Book of Martyrs, ค.ศ. 1563) ของจอห์น ฟอร์ด (John Foxe) สอนให้เกลียดกลัวบาปซึ่งทางไปสวรรค์ งานเขียนชิ้นสำคัญในสมัยเกรงศาสนา คือ ผลงานของ จอห์น บันยัน (John Bunyan, ค.ศ. 1628-1688) เรื่อง เดอะ พิลกริมส์ โพรเกรสส์ (The Pilgrim's Progress, Part I, ค.ศ. 1678; Part II, ค.ศ. 1684) เป็นเรื่องการเดินทางแสวงบุญของชาวคริสต์ไปยังเมืองเยรูซาเล็ม (Jerusalem) มีการจดจำที่สนุกสนาน หนังสือเล่มนี้ได้รับความนิยมสูงมาก และมีผู้แปลออกเป็นภาษาต่าง ๆ หลายสิบภาษา²

ในศตวรรษที่ 17 นี้เป็นจุดเริ่มต้นของหนังสือภาพสำหรับเด็ก เมื่อปี ค.ศ. 1657-1658 จอห์น อาโมส คอมินิอุส (John Amos Comenius, ค.ศ. 1592-1670) ชาวโบฮีเมีย ซึ่งเป็นมิชชันนารีแห่งโมราเวีย (Bishop of Moravia) ได้เขียนหนังสือภาพสำหรับเด็กเป็นภาษาลาตินชื่อ Orbis Sensualium Pictus (The Visible World) เพียงเรื่อง

¹Beulah Folmsbee, A Little History of the Horn Book (Boston: Horn Book, 1965), pp. 1-14.

²Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, pp.

อธิบายถึงสิ่งต่าง ๆ ในโลก รวมทั้งปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยมีภาพประกอบทุกหน้า เขาเชื่อว่าเด็กจะสามารถเรียนรู้ได้ก็เช่นถ้ามีภาพประกอบ¹

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา เนื่องจากมีผู้เกรงศาสนาชาวอังกฤษอพยพมา ก็นั้นหนังสือที่พิมพ์ในสหรัฐอเมริกาจึงเป็นหนังสือทางศาสนาเช่นเดียวกับอังกฤษ หนังสือฉบับแรกที่พิมพ์ในสหรัฐอเมริกา พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1646 คือผลงานของ จอห์น กอตตอน (John Cotton) เรื่อง มิลค์ ฟอว์ เบบส์... (Milk for Babes, Drawn out of the Breasts of Both Testaments, Chiefly for the Spiritual Nourishment of Boston Babes in either England, but may be of like Use for any Children)² ต่อมาหนังสือชื่อ เกอะ นิว อิงแลนค์ ไพรมอร์ (The New England Primer) จัดพิมพ์ขึ้นในปี ค.ศ. 1690 เนื้อหาประกอบด้วยพยัญชนะต่าง ๆ ตัวสะกด คำถาม คำตอบ และโคลงกลอนเกี่ยวกับศาสนา หนังสือเล่มนี้เป็นวรรณกรรมอเมริกันเล่มแรกที่แพร่หลายออกไปนอกประเทศ และมีอิทธิพลต่อเด็ก ๆ ต่อมาอีกกว่า 100 ปี³

ในประเทศฝรั่งเศสประมาณปี ค.ศ. 1697 ชาร์ลส์ เปร์โร (Charles Perrault, ค.ศ. 1628-1703) ได้รวบรวมและจัดพิมพ์เทพนิยายชั้นเล่มหนึ่งชื่อ Histoires ou contes du temps passe avec des moralites (Histories of Tales of Long Ago with Morals) เทพนิยายที่จัดพิมพ์ได้รับความนิยมจากทั้งผู้ใหญ่และเด็กมาจนปัจจุบันนี้ ได้แก่ เจ้าหญิงนิทรา (The Sleeping Beauty), หนูน้อยหมวกแดง (Little Red Riding Hood), บลู เบียร์ด (Blue Beard), แมวเจ้าปัญญา (Puss in Boots), เจ้าชายกับ (Diamonds and Toads), ซินเดอเรลลา (Cinderella), ริเกต์ เจ้าชายหัวขูด

¹Ibid., p. 116.

²Ibid., p. 41.

³Cornelia Meigs, et al, A Critical History of Children's Literature, rev. ed. (London: Macmillan Co., 1969), pp. 112-113.

(Riquet with the Tuft), และเจ้าหัวแม่มือ (Little Thumb) นอกจากนั้นยังมีนักเขียนคนอื่น เรียบเรียงนิทานคติธรรมจากนิทานอีสป และ เคอะ เป็เบิลด์ ออฟ บิดไพ (The Fables of Bidpai) คือ จัง เกอลาฟองเตน (Jean de la Fontaine, ค.ศ.1621-1695) พิมพ์ระหว่างปี ค.ศ.1668-1694 และทอมมา มาดาม เดอ โบมงท์ (Mme de Beaumont, ค.ศ.1711-1780) เขียนเรื่อง สาวสวยกับสัตว์ป่า (Beauty and the Beast) ซึ่งยังเป็นต้นแบบอยู่ในปัจจุบันเช่นกัน¹

สมัยศตวรรษที่ 18 นี้ หนังสือสำหรับเด็กรุ่งเรืองมากในประเทศอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1719 แดเนียล เดโฟ (Daniel Defoe, ค.ศ. 1659-1731) ได้เรียบเรียงเรื่อง สำหรับผู้ใหญ่จากบันทึกของ อเล็กซานเดอร์ เซลเคิร์ก (Alexander Selkirk) เกี่ยวกับชีวิตบนเกาะสวน เฟอานาเดซ (Juan Fernandez) แต่ได้รับความสนใจจากเด็กอย่างมาก จนถูกจัดเป็นวรรณกรรมสำหรับเด็ก คือเรื่อง โรบินสัน ครูโซ (The Life and Strange Surprising Adventures of Robinson Crusoe) และต่อมา ค.ศ.1726 โจนาธาน สวิฟท์ (Jonathan Swift, ค.ศ.1667-1745) ได้เขียนเรื่อง การผจญภัยของกัลลิเวอร์ (Gulliver's Travels)²

ปี ค.ศ.1729 อาร์ แซมเบอร์ (R. Samber) ได้แปลเทศนิยายของ ชาร์ลส์ เปร์โร (Charles Perrault) ออกเป็นภาษาอังกฤษ เรียกว่า เทลส์ ออฟ มาเธอร์ กูส (Tales of Mother Goose) และได้รับความนิยมจากเด็ก ๆ มาก ต่อมาปี ค.ศ.1744 จอห์น นิวเบอร์รี่ (John Newbery, ค.ศ.1713-1767) นักประพันธ์ ผู้พิมพ์ และผู้ขายหนังสือในกรุงลอนดอนเริ่มพิมพ์หนังสือปกอ่อน เล่มเล็ก ๆ ราคาถูกสำหรับเด็กเล่มแรกคือ อะ ลิตเติ้ล พ็อกเก็ต พ็อกเก็ต บุก... (A Little Pretty Pocket-Book Intended for the Instruction and Amusement of Little Master Tommy, and Pretty Miss Polly)

¹Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, p. 42.

²Ibid., pp. 45-46.

มีขนาดเพียง $2\frac{1}{2} \times 3\frac{3}{4}$ ประกอบด้วยบทกลอนง่าย ๆ และกฎสำหรับความประพฤติของเด็ก¹ จอห์น นิวเบอร์รี่ ได้รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ริเริ่มจัดทำหนังสือสำหรับเด็กของอังกฤษ และสมาคมห้องสมุดอเมริกันก็ได้ให้เกียรติแก่นิวเบอร์รี่ โดยการให้ชื่อของเขาเป็นชื่อรางวัลหนังสือสำหรับเด็กของสมาคมห้องสมุดอเมริกัน ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1922 เป็นต้นมา²

ในศตวรรษที่ 18 นี้ ได้กำเนิดหนังสือชนิดใหม่ขึ้นคือ หนังสือขนาดเล็กกระดาษถูกเพียง $\frac{1}{2}$ ถึง 1 เหนือ ที่เรียกว่า แชนบุ๊กส์ (Chapbooks) เนื่องจากเรซาโยโดยพอลคาเร (Chapman) หนังสือแชนบุ๊กส์ แพร่หลายไปยังที่ต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว เนื้อหาของแชนบุ๊กส์ มักเป็นนิทานสนุก เช่น เทพนิยายของ ชาร์ลส์ เปโร และเรื่อง อาหรับราตรี (Arabian Nights) เป็นต้น³

ต่อนั้นก็มี แมทเทิลดอร์ (Battledore) ซึ่งผลิตขึ้นโดยผู้ช่วยของ จอห์น นิวเบอร์รี่ ชื่อ เบนจามิน คอลลินส์ (Benjamin Collins) แมทเทิลดอร์ มีลักษณะเป็น กระดาษแข็งพับสามทบมีเนื้อหาประกอบด้วย พยัญชนะ ตัวเลข และคำอ่านง่าย ๆ พร้อมด้วย ภาพประกอบ แต่ต่างจากฮอว์นบุ๊กที่แมทเทิลดอร์ไม่มีเรื่องศาสนา⁴

ตอนปลายศตวรรษที่ 18 วิลเลียม เบลค (William Blake, ค.ศ. 1757-1827) ได้ประพันธ์หนังสือของ "รวมทั้งจักรวาลประกอบด้วยตนเองความมหากิติใหม่ ซึ่งเชื่อว่าเด็กมี

¹Nancy Larrick, "Literature for Children," The Encyclopedia Americana International Edition 17 (1975): 562.

²Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, pp. 44-45.

³Thwaite, From Primer to Pleasure, pp. 37-39.

⁴Ruth Tooze, "Children's Literature," The New Book of Knowledge (1974): 236.

ชีวิตจิตใจของตนเอง คือ ซองส์ ออฟ อินโนเซนต์ (Songs of Innocence, ค.ศ. 1789) และ ซองส์ ออฟ เอ็กซ์พีเรียนซ์ (Songs of Experience, ค.ศ. 1794) กวีนิพนธ์ในช่วงต่อมามักเป็นเรื่องจินตนาการ เช่น เรื่อง ออริจินัล โปมส์ ฟอว์ อินแฟนต์ ไมนด์ส ... (Original Poems for Infant Minds: By Several Young Persons, ค.ศ. 1804) ของ แอนน์ เทย์เลอร์ (Ann Taylor, ค.ศ. 1782-1866) และ เจน เทย์เลอร์ (Jane Taylor, ค.ศ. 1783-1824) และเรื่อง เดอะ บัตเตอร์ฟลายส์ บอลด์ (The Butterfly's Ball, ค.ศ. 1807) ของ วิลเลียม รอสโค (William Roscoe, ค.ศ. 1753-1831)¹

ในประเทศฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1762 จังจาควส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau, ค.ศ. 1712-1778) ได้คิดทฤษฎีใหม่และอธิบายไว้ในหนังสือชื่อ เอมีล (Emile) เขาเชื่อว่า เทพนิยายและเรื่องเพื่อฝันไม่เหมาะกับเด็ก เพราะจะทำให้เด็กงมงายกับสิ่งไร้สาระ ควรจะสอนให้เด็กสัมผัสความจริง แนวความคิดของเขามีอิทธิพลต่อวงการศึกษาทั่วโลก ทำให้เกิดข้อเขียนเกี่ยวกับการสั่งสอนศีลธรรมจรรยา การสั่งสอนศีลธรรมจรรยาในสมัยนี้ต่างจากสมัยศตวรรษที่ 17 เป็นการสั่งสอนตามแนวคิดของรูสโซ เน้นด้านจริยธรรมและการเรียน พฤติกรรมทุกอย่างของเด็กล้วนเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ตัวอย่างผลงานที่จะแสดงแนวความคิดของรูสโซได้ชัดเจนก็คือเรื่อง แซนด์ฟอร์ดและเมอร์ตัน (The History of Sandford and Merton) ของ ทอมัส เดย์ (Thomas Day, ค.ศ. 1748-1789) ซึ่งมีความยาวถึง 4 เล่ม พิมพ์ระหว่างปี ค.ศ. 1783-1789 ตลอดทั้งเรื่องเน้นการศึกษาของเด็ก แสดงคุณค่าในการอบรมเด็ก และผลงานเรื่องสั้นของ มาเรีย เอ็ดจ์เวิร์ธ (Maria Edgeworth, ค.ศ. 1767-1849) เช่นเรื่อง เลดี้ ลอว์เรนซ์ (Lady Lawrence)²

¹Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, p. 46.

²John Rowe Townsend, Written for Children, and Outline of English Children's Literature (London: Garnet Miller, 1965), pp. 27-29.

เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 19 แนวโน้มของการจัดทำหนังสือเด็กเปลี่ยนจากการสอนและ ศาสตร์ไปสู่ความมีชีวิตชีวาอีกครั้งหนึ่ง ในประเทศอังกฤษ ชาลส์ แลมบ์ และ แมรี แลมบ์ (Charles Lamb, ค.ศ. 1775-1834, Mary Lamb, ค.ศ. 1764-1847) ได้นำ บทละครของเชกสเปียร์มาเรียบเรียงใหม่ด้วยภาษาง่าย ๆ เหมาะสำหรับเด็กใช้ชื่อว่า เรื่องจาก เชกสเปียร์ (Tales from Shakespeare, ค.ศ. 1807) และรวบรวมเทพนิทานของกรีก บางเรื่องมาไว้ในหนังสือชื่อ ยูลิสซีสผจญภัย (Adventures of Ulyses, ค.ศ. 1808)¹

ปี ค.ศ. 1823 เอ็ดการ์ เทย์เลอร์ (Edgar Taylor) ได้แปลผลงานนิทานพื้นบ้าน เยอรมันเรื่อง รวบรวมเรื่องเอกของกริมม์ (Grimms' Popular Stories) ซึ่งเรียบเรียงโดย จากอบ ลูดวิก กริมม์ (Jacob Ludwig Grimm, ค.ศ. 1785-1863) และ วิลเฮล์ม คาร์ล กริมม์ (Wilhelm Carl Grimm, ค.ศ. 1786-1859) ออกเผยแพร่เป็นภาษาอังกฤษ ต่อมาปี ค.ศ. 1846 แมรี ฮอวิต (Mary Howitt, ค.ศ. 1799-1888) ได้แปล เทพนิยายของ แอนด์ คริสเตียน อันเดอร์เซน (Hans Christian Andersen, ค.ศ. 1805-1875) ซึ่งอันเดอร์เซนได้รวบรวมจากนิทานพื้นบ้านของเดนมาร์กและแต่งเติมขึ้นใหม่ เทพนิยายของ อันเดอร์เซน และนิทานของกริมม์ ยังคงมีความสำคัญอย่างมากในวงการ วรรณกรรมสำหรับเด็กในปัจจุบัน²

นอกจากนิทานและเทพนิยาย หนังสือสำหรับเด็กในศตวรรษที่ 19 ยังมีเนื้อเรื่อง เกี่ยวกับความขบขัน จินตนาการ เทพนิทาน เรื่องสมจริง พร้อมทั้งนิภาพระกอบ

ปี ค.ศ. 1822 คลีเมนต์ มัวร์ (Clement Moore) ศาสตราจารย์ชาวอเมริกันได้ เขียนเรื่อง การมาเยือนของเซนต์ นีโกลัส (A Visit from St. Nicholas) เป็น ร้อยกรองเรื่องยาวคำเนิ่นเรื่องรวดเร็วมีอารมณ์ขัน เอ็ดวาร์ด เลียร์ (Edward Lear, ค.ศ. 1812-1888) อีกรักศิลปินชาวอังกฤษ หันมาเขียนเรื่อง บุค ออฟ นอนเซนส์ (Book of Nonsense.

¹Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, p. 48.

²Ibid., p. 49.

ค.ศ. 1846) เป็นเรื่องซ้ำชั้นและมีภาพประกอบ¹ มีงานเขียนที่เป็นวรรณกรรมรุ่นเอกของ อังกฤษชั้นหนึ่งคือ อลิสในแดนมหัศจรรย์ (Alice's Adventures in Wonderland, ก.ศ. 1865) เขียนโดยผู้บรรยายวิชาครรภวิทยา และคณิตศาสตร์ของออกซฟอร์ด (Oxford) ชาลส์ ลุดวิก ดอดจสัน (Charles Lutwidge Dodgson, ค.ศ. 1832-1898) เขาใช้นามแฝงว่า เลวิส แครร์รอล (Lewis Carroll) เรื่อง อลิสในแดนมหัศจรรย์ เป็นเรื่องที่ผสมผสาน ระหว่างความตลกขบขัน และจินตนาการ²

วอลเตอร์ เครน (Walter Crane, ค.ศ. 1845-1915) เคท กรีนอะเวย์ (Kate Greenaway, ค.ศ. 1846-1901) และ แรนคอล์ฟ คัลด์คอตท์ (Randolph Caldecott, ค.ศ. 1846-1886) ได้บุกเบิกงานวาดภาพประกอบที่สวยงาม คุณภาพดี กล้วยภาพวาดสีน้ำในเรื่อง บุค ออฟ นอนเซนส์ และ อลิสในแดนมหัศจรรย์ ต่อมาในปี ค.ศ. 1938 สมาคมห้องสมุดอเมริกัน ได้ใช้ชื่อรางวัล คัลด์คอตท์ (Caldecott Medal) ในการประกวด หนังสือภาพเพื่อเป็นที่ระลึกถึง แรนคอล์ฟ คัลด์คอตท์³

ในฝรั่งเศสและอิตาลีก็มีเรื่องจินตนาการเกิดขึ้นเช่นเดียวกัน จูลส์ เวิร์น (Jules Verne, ค.ศ. 1828-1905) ชาวฝรั่งเศสได้เขียนเรื่อง การมจญภัยที่สนุกสนานคือเรื่อง ใต้ทะเลสองหมื่นโยชน์ (Twenty Thousand Leagues Under the Sea, ก.ศ. 1869) และเรื่อง แปดสิบวันรอบโลก (Around the World in Eighty Days, ก.ศ. 1872) ส่วนในอิตาลีปี ค.ศ. 1892 คาร์โล โลเรนซินี (Carlo Lorenzini, ค.ศ. 1826-1890)

¹Annie E. Moore, Literature Old and New for Children. (Cambridge, Mass.: Riverside Press, 1934), pp. 291-294.

²Townsend, Written for Children..., pp. 35-36.

³Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, p. 50.

ได้ตีพิมพ์เรื่อง พินอคชิโอ (Pinocchio) ในนิตยสาร และต่อมาได้มีการแปลออกเป็นภาษา
ต่าง ๆ เกือบทั่วโลก¹

นักประพันธ์ที่สำคัญคนหนึ่งในยุคนี้ คือ นาธาเนียล ฮอว์ธอร์น (Nathaniel Hawthorne, ค.ศ. 1804-1864) ได้นำเอาเทพนิกริพย์ของกรีกมาเรียบเรียงใหม่ โดยให้ชื่อว่า วอนเคอร์-บุค ฟอร์ เกิร์ลส์ แอนด์ บอยส์ (Wonder-Book for Girls and Boys, ค.ศ. 1852) และ แทงเกิล วูด เทลส์ ฟอร์ เกิร์ลส์ แอนด์ บอยส์ (Tangle Wood Tales, for Girls and Boys, ค.ศ. 1853) หลังจากนั้น ในประเทศอังกฤษก็ตีพิมพ์เรื่องประเภทเดียวกันชื่อ เดอะ ฮีโรส์ (The Heroes) ในปี ค.ศ. 1856 เขียนโดย ชาร์ลส์ คิงส์ลีย์ (Charles Kingsley, ค.ศ. 1819-1875) ผลงานเด่นของ คิงส์ลีย์ เป็นเรื่องทำนองสั่งสอนศีลธรรม ชื่อ วอเตอร์ เบบี้ส์ (The Water Babies: a Fairy Tale for a Land-Baby, ค.ศ. 1863)²

ขณะเดียวกันนักประพันธ์ที่หันมานิยมเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตจริงมากขึ้น ในอังกฤษ ชาร์ลอตต์ ยิง (Charlotte Yonge, ค.ศ. 1823-1901) ได้เริ่มเขียนเรื่องจากชีวิตของตนเองในวัยเด็ก ในสหรัฐอเมริกา หลุยซา เมย์ อัลคอตท์ (Louisa May Alcott, ค.ศ. 1832-1888) เขียนเรื่องสี่สาว (Little Women, ค.ศ. 1868) เป็นเรื่องครอบครัวที่มีผู้สนใจอ่านอย่างมากแม้ในปัจจุบัน ต่อมาจึงมีหนังสือเด็กแนวชีวิตจริงออกมาอีกหลายเล่ม ทั้งในอังกฤษและในสหรัฐอเมริกา เช่นเรื่อง การผจญภัยของทอม ซอเยอร์ (The Adventures of Tom Sawyer, ค.ศ. 1878) และ ฮัคเคิลเบอรี่ ฟินน์ เด็กจอมแก่น (The Adventures of Huckleberry Finn, ค.ศ. 1884) ของ มาร์ก ทเวน (Mark Twain) หรือ ซามูเอล เคลเมนส์ (Samuel Clemens, ค.ศ. 1835-1910)³

¹Ibid., p. 51.

²Thwaite, From Primer to Pleasure, pp. 111-112.

³Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, pp. 51-52.

หนังสือสำหรับเด็กในศตวรรษที่ 19 เป็นแนวทางของหนังสือสำหรับเด็กในศตวรรษ
ต่อมา ในศตวรรษที่ 20 นี้ วรรณกรรมสำหรับเด็กเป็นสาขามากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนวรรณกรรม
สำหรับเด็กระหว่างประเทศต่าง ๆ ทั้งซีกโลกภาคตะวันตกและซีกโลกภาคตะวันออกโดยอาศัย
การแปล

ครั้งแรกของศตวรรษที่ 20 การอบรมสั่งสอนที่ลัทธิธรรมจรรยาที่ยังคงมีอิทธิพลในการ
เขียนหนังสือสำหรับเด็ก ทอมมัสวอลดาสตวรรษ ครู ผู้ปกครอง และนักประพันธ์ เริ่มมีความ
คิดค้นแนวความคิดเดิม ดังนั้นหนังสือสำหรับเด็กหลัง ค.ศ. 1950 จึงมีเนื้อหาที่สนุกสนานมากขึ้น²
และประกอบด้วยภาพประกอบหลายแบบนั้นเป็นศตวรรษแห่งหนังสือภาพสำหรับเด็ก³

นักประพันธ์ผู้มีผลงานที่น่าสนใจในระยะนี้ได้แก่ เบียทริกซ์ พอตเตอร์ (Beatrix
Potter, ค.ศ. 1866-1943) นักประพันธ์และศิลปินชาวอังกฤษ ได้เขียนและวาดภาพประกอบ
หนังสือเรื่อง ปีเตอร์ แรบบิท (The Tale of Peter Rabbit, ค.ศ. 1901) ซึ่งรวบรวม
มาจากนิทานที่เขียนเล่าทางจดหมายให้เด็กชายที่กำลังป่วยคนหนึ่ง หนังสือเล่มนี้มีการพิมพ์ซ้ำ ใน
ค.ศ. 1902 โดยเปลี่ยนภาพประกอบจากภาพวาดทำเป็นภาพสี ผลงานที่ได้รับคำวิจารณ์ว่าดีที่สุด
ของเธอก็คือเรื่อง ช่างตัดเสื้อแห่งกลอสเตอร์ (The Tailor of Gloucester, ค.ศ. 1903)
ผลงานและภาพประกอบของ พอตเตอร์ นับเป็นจุดเริ่มต้นของหนังสือภาพสมัยใหม่ ซึ่งภาพมีความ
สำคัญเท่ากับหรือมากกว่าเนื้อหา และช่วยให้เข้าใจเรื่องราวได้โดยไม่ต้องอ่าน⁴

¹Ibid., pp. 53-58.

²Frank Eyre, 20th Century Children's Books (Boston:
Robert Bentley, 1953), p. 11.

³Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, pp.
54 - 55.

⁴Brian Dayle, comp., The Who's Who of Children's Litera-
ture (New York: Schocken Books, 1971), pp. 220-223.

แอลแลน อเล็กซานเดอร์ มิลน์ (Alan Alexander Milne, ค.ศ. 1882-1956) หรือ เอ เอ มิลน์ (A.A. Milne) เริ่มงานเขียนสำหรับเด็กจากการเขียนเรื่องให้บุตรชายอ่าน ผลงานของเขาที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก คือ เว้น วี เวอร์ เวอร์ ยิง (When We Were Very Young, ค.ศ. 1924), นาว วี อาร์ ซิกซ์ (Now We Are Six, ค.ศ. 1927) และเรื่องที่เขาสร้างขึ้นจากทุกตัวของเล่นบุตรชาย คือ วินนี่ เดอะ พูห์ (Winnie the Pooh, ค.ศ. 1926), เดอะ เฮาส์ แอท เดอะ พูห์ คอร์เนอร์ (The House at the Pooh Corner, ค.ศ. 1928)¹

สำหรับนักประพันธ์ชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียงมากก็คือ คอกเตอร์ ซูส (Dr. Seuss) หรือ ซีโอกอร์ ซูสกีเซล (Theodore Seuss Geisel, 1904-) ผลงานของเขาเต็มไปด้วยจินตนาการและอารมณ์ขัน ซึ่งเด็ก ๆ ชื่นชอบ และเขายังมีความสามารถในการวาดภาพประกอบอีกด้วย คอกเตอร์ ซูส มีผลงานที่เด่นหลายเรื่องได้แก่ แอนด์ ทู ซิงก์ แอท ไอ ฮอว์ อิท ออน มัลเบอร์รี่ สตรีท (And to Think That I Saw It on Mulberry Street, ค.ศ. 1937), หมวก 500 ใบของบาโทโลเมว คับบินส์ (The 500 Hats of Bartholomew Cubbins, ค.ศ. 1938), ซ่างกกไข่ (Horton Hatches the Egg, ค.ศ. 1940), ถ้าฉันดูแลสวนสัตว์ (If I Ran the Zoo, ค.ศ. 1950), ถ้าฉันจัดแสดงละครสัตว์ (If I Ran the Circus, ค.ศ. 1956) และหนังสือชุดสำหรับเด็กผู้เริ่มอ่าน (Beginner Books Series) ซึ่งเริ่มพิมพ์เล่มแรกใน ค.ศ. 1957²

¹D.C. Browning, comp., Everyman's Dictionary of Literary Biography English and American, rev. ed. (London: J.M. Dent, 1960), pp. 472-473.

²Dayle, comp., Who's Who in Children's Literature, pp. 141-143.

และลอรา อิงกัลส์ ไวลด์เกอร์ (Laura Ingalls Wilder, ก.ศ. 1867-1957) ได้รับความสำเร็จจากหนังสือชุกบ้านเล็ก (The Little House) ซึ่งเป็นการบันทึกชีวิตจริงของผู้เขียนตั้งแต่วัยเด็กที่อพยพตามครอบครัวจากรัฐวิสคอนซินไปยังคาโกต้า (Dakota) ในสมัยบุกเบิกอเมริกา หนังสือชุกบ้านเล็ก มีทั้งหมด 8 เรื่อง คือ บ้านเล็กในป่าใหญ่ (Little House in the Big Woods, ก.ศ. 1932), เด็กชายชาวนา (Farmer Boy, ก.ศ. 1933), บ้านเล็กในทุ่งกว้าง (Little House on the Prairie, ก.ศ. 1935), บ้านเล็กริมห้วย (On the Banks of Plum Creek, ก.ศ. 1937), ริมทะเลสาบสีเงิน (By the Shores of Silver Lake, ก.ศ. 1939), ฤดูหนาวอันแสนนาน (The Long Winter, ก.ศ. 1940), เมืองเล็กในทุ่งกว้าง (Little Town on the Prairie, ก.ศ. 1941) และ ปีทองอันแสนสุข (These Happy Golden Years, ก.ศ. 1943)¹

ในปัจจุบันนี้ หนังสือสำหรับเด็กมีขนาดเล็กลง มีการลดสิ่งรบกวนในการพิจารณาประกอบเพื่อลดต้นทุนการผลิต แต่หนังสือสำหรับเด็กก็ยังมีราคาแพง อันเนื่องมาจากความผิดเพี้ยนทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามก็เห็นหนังสือปกอ่อนก็เป็นที่ยอมรับมากขึ้น มีการร่วมมือกันระหว่าง ครู บรรณารักษ์ และผู้พิมพ์จำหน่าย เพื่อปรับปรุงคุณภาพของหนังสือสำหรับเด็กให้ดียิ่งขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นความเจริญทางอุตสาหกรรม เริ่มเข้ามาเป็นพัฒนาต่อวรรณกรรมสำหรับเด็ก สำนักพิมพ์หลายแห่งเริ่มนโยบายที่จะจัดพิมพ์วรรณกรรมสำหรับเด็กในรูปแบบยนตร์ (Films) ฟิล์มสตริป (Filmstrips) เทปคาสเซต (Cassettes) และอื่น ๆ²

ประวัติและวิวัฒนาการของหนังสือสำหรับเด็กในประเทศไทย

ความเป็นมาของหนังสือสำหรับเด็กของไทยนั้น เริ่มต้นจากนิทาน นิยาย และบทเพลงกลอนที่เราสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน โดยไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การเล่าเรื่องนิยมเล่าเป็นคำกลอน เรื่องที่นิยมเล่ากันมากได้แก่ เรื่องปลาบู่ทอง ยายกะตา โสนน้อยเรือนงาม และเรื่อง

¹Sutherland and Arbuthnot, Children and Books, pp.374-376.

²Ibid., pp. 58-59.

ที่คัดลอกมาจาก สังข์ทอง จันทโศภน ลักษณะวงศ์ หรือนิทานจากชาดกต่าง ๆ¹

ต่อมาจึงมีการเขียนลงในสมุดข่อย มักเป็นเรื่องทำนองซึ่งสอนที่ศีลธรรมและพุทธศาสนา เช่นพระยาจันทน์คต นกกระจงาย สุนทรภู่ สังข์ทอง นอกจากนี้ก็มีเรื่องยาวสำหรับผู้ใหญ่ได้เด็ก ๆ ชอบ เช่นพระอภัยมณี ชุบช้างชุนแผน เป็นต้น หนังสือสำหรับเด็กในระยะแรก ๆ นี้ เป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง และไปปรากฏนามผู้แต่ง²

หนังสือสำหรับเด็กเล่มแรกของไทย คือ จินตคามณี ซึ่งเป็นหนังสือแบบเรียนภาษาไทย แต่งโดยพระโหราธิบดี ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199–2231) ภาคแรกเป็นบทสรรเสริญ แล้วกล่าวถึงคำศัพท์ซึ่งมีเสียงคล้ายกัน ต่อด้วยหลักไวยากรณ์ไทย ภาคหลังเป็นการแต่งคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ หนังสือจินตคามณีนี้ถือว่าเป็นตำราเรียนภาษาไทยที่สมบูรณ์ที่สุด³

นักเขียนที่มีความสำคัญ อาจเรียกได้ว่าเป็นนักเขียนหนังสือสำหรับเด็กคนแรกของไทย คือ พระสุนทรโวหาร (ภู่) (พ.ศ. 2329–2398) หรือ สุนทรภู่ กวีเอกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น สุนทรภู่เขียนเรื่องโคบุตร ซึ่งเป็นนิทานกลอนสุภาพเรื่องแรก ในระหว่างปี พ.ศ. 2348–2349 จากเรื่องเดิมซึ่งเป็นบทประพันธ์คำฉันท์มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา⁴

¹ รัตจาน อินทรกำแหง, วรรณกรรมสำหรับเด็กและวัยรุ่น, หน้า 78.

² กล่อมจิตต์ ปลายเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ใน งานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ 2522 (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ 2522 กระทรวงศึกษาธิการ, 2522), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ นรินทร์ นวมารค และ สุนทร ควงพัศตรา, ประวัติวรรณคดี, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2521), 1: 75–76.

⁴ เจื้อ สตะเวทิน, สุนทรภู่ (กรุงเทพมหานคร: สุทธิสารการพิมพ์, 2516), หน้า 39.

ต่อมา (พ.ศ. 2364-2370) สุนทรภู่เขียนกลอนเรื่อง สวัสดิรักษา ถวายเจ้าฟ้า
 อารมณ์ เป็นการแนะนำกิจที่พึงปฏิบัติ นอกจากนั้นประมาณปี พ.ศ. 2373 สุนทรภู่ได้แต่งเพลงยาว
 ถวายโอรส ถวายเจ้าฟ้ากลาง (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบวรราชปักษ์) และเจ้าฟ้าปิ๋ว (น้อง
 เจ้าฟ้าอารมณ์) แต่งสุภาษิตสอนหญิง ระหว่างปี 2380-2383 และแต่งภาพพระไชยสุริยาถวาย
 เจ้าฟ้าทั้งสามพระองค์ข้างบน

นอกจากเรื่องแต่งขึ้นสำหรับเด็กแล้ว สุนทรภู่มักนำนิทานมาเล่าแทรกไว้ในเรื่องแต่ง
 อยู่เสมอ เช่น นิทานเรื่องรอยนิ้วที่เฝ้าถวาย แทรกในนิราศเมืองสุพรรณ เรื่องกระหายกับจรเข้
 แทรกในลักขณวงศ์ และเรื่องพระยาภิง พระยาพาน ในนิราศพระประโทน¹

เมื่อชาวต่างประเทศเข้ามาตั้งโรงพิมพ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า-
 อยู่หัว ได้ทำเอานิทานไทยซึ่งมีอยู่ในสมุดข่อยมาพิมพ์เผยแพร่หลายเรื่อง เช่น หันทีโครพ พระอภัยมณี
 ขุนช้างขุนแผน ฯลฯ²

ระหว่าง พ.ศ. 2430-2471 หนังสือสำหรับเด็กวิวัฒนาการขึ้นอย่างรวดเร็วมีการจัดตั้ง
 กระทรวงศึกษาธิการขึ้น (พ.ศ. 2430) และได้ผลิตหนังสือแบบเรียนเร็วขึ้นใช้แทนมูลบทบรรพกิจ
 ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารียงกูร) ซึ่งเริ่มใช้เมื่อ พ.ศ. 2424³ ตั้งแต่ พ.ศ. 2440
 เป็นต้นมา กระทรวงศึกษาธิการได้ผลิตหนังสือแบบหัดอ่านอีกหลายชุด เช่น แบบสอนอ่านภูมิศาสตร์
 หนังสือชุดจินตกวีนิพนธ์ซึ่งคัดเลือกคัดลอกมาจากวรรณคดีบางเรื่อง เช่น อิเหนา สังข์ทอง ราชชาธิราช
 และหนังสือชุดหนังสืออ่านจรรยาบทนิทานสุภาษิต ประกอบด้วย หนังสือธรรมจริยา (พ.ศ. 2477)
 นิทานสุภาษิต (พ.ศ. 2453) นิทานอีสป (พ.ศ. 2455)

ในช่วงพ.ศ. 2456 ถึง พ.ศ. 2462 กรมราชบัณฑิต กระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์
 หนังสือสำหรับเด็กที่มีใช้หนังสือแบบเรียนขึ้นหลายเล่มได้แก่เรื่อง เด็กที่เมืองจีน เด็กที่เมืองญี่ปุ่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150-176.

² กลอมจิตต์ ปลายเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ ดวงเดือน พิลาชยุต, ประวัติการศึกษาไทย (ฉบับย่อ) (กรุงเทพมหานคร:
 มงคลการพิมพ์, 2517), หน้า 12-13.

นายแย้มชูชาติ¹ ฝันอยากเป็นกะลาสี และความดีกลับของรูปเทานกอินทรี¹ พ.ศ. 2463 สมเด็จพระบรมราชาธิบดีปกเกล้าให้กระทรวงศึกษาธิการ รวบรวมบทกลอนกล่อมเด็กที่ใช้ขับกล่อมอยู่ตามหัวเมืองภาคต่าง ๆ แล้วรวมพิมพ์เป็นเล่ม เรียกชื่อว่าบทกลอนกล่อมเด็ก²

นอกจากหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์ขึ้นในระบอบนี้ฝ่ายเอกชนก็มีการจัดพิมพ์หนังสือสำหรับเด็กเช่นกัน เช่น อิตปโปกรณ (พ.ศ. 2434) จัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์ศึกษาพิมพ์การเทพศิรินทร์ (พ.ศ. 2451) โดยนาย บี. โอ. คาคไรท์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบ และตามโรงเรียนต่าง ๆ ก็มีการจัดทำหนังสือขึ้นภายในโรงเรียน หนังสือพิมพ์สำหรับเด็กที่จัดทำขึ้นภายในโรงเรียนเล่มแรกในปี พ.ศ. 2435 คือ จดหมายเหตุแสงอรุณ ของโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ต่อจากนั้นก็ มี อัสสัมชัญอนุเคราะห์ (พ.ศ. 2457) สวนกุหลาบวิทยา (พ.ศ. 2465) แกลงการศึกษาศึกษาเทพศิรินทร์ (พ.ศ. 2465) เบญจมานุสรณ์ (พ.ศ. 2467) กอดเสถียร (พ.ศ. 2467) ปริณิสรอยแยด (พ.ศ. 2470) ราชนิมารุง (พ.ศ. 2470) ยุทธวิทยา (พ.ศ. 2471) ฯลฯ³

นิตยสารสำหรับเด็กเล่มแรกที่จัดทำโดยเอกชน คือ "เด็กไทย" (พ.ศ. 2464) ของโรงพิมพ์เจริญผล ส่วนนิตยสารสำหรับเด็กที่แพร่หลายมากคือ "หนังสือพิมพ์นักเรียน" (พ.ศ. 2465) ของ นายเศ เศรษฐบุตร แต่พิมพ์อยู่เพียง 3-4 ปีก็เลิกกิจการไป⁴ ต่อมา มี "หนังสือพิมพ์เด็ก" (พ.ศ. 2466) และในปี พ.ศ. 2469 สวัสดิ์ จุฑะรพโกจัดทำนิตยสาร "ครูณเกษม"⁵

¹"นิทรรศการ 150 ปีของหนังสือเด็ก," (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²กล่อมจิตต์ พลายเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³"นิทรรศการ 150 ปีของหนังสือเด็ก," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴กล่อมจิตต์ พลายเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁵"นิทรรศการ 150 ปี ของหนังสือเด็ก," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

นอกจากนี้ยังมีการประกวดหนังสือสำหรับเด็ก คือ การประกวดหนังสือแสดงพระพุทธศาสนาสำหรับเด็ก ตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำเนินการโดยราชบัณฑิตยสถาน เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2471 มาจนถึงปัจจุบัน¹

เมื่อความเร่งด่วนในการผลิตตำราและหนังสือสอนอ่านของกระทรวงศึกษาธิการหมดไป ความสำคัญของหนังสือเด็กก็เริ่มลดลงตั้งแต่ พ.ศ. 2472 เป็นต้นไป ผู้มีความสามารถทางการประพันธ์หันไปเขียนหนังสือสำหรับผู้ใหญ่มากกว่า ในยุคนั้นนวนิยายสำหรับผู้ใหญ่เจริญมาก นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475) และสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. 2482-2486) ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การผลิตหนังสือสำหรับเด็กลดลง² แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าขาดหนังสือเด็กโดยสิ้นเชิง ในปี พ.ศ. 2475 สวัสดิ์ จูฑะรพไค่นำนิทานไทยประเภทเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มาเขียนเป็นการอุทธรณ์ลงพิมพ์ติดต่อกันในหนังสือพิมพ์รายวันสยามราษฎร์ และวีเรื่องอื่นอีกหลายเรื่อง ประยูร จรรยาวัชร์ ก็เริ่มงานการอุทธรณ์เรื่องยาวเช่นเดียวกันด้วยเรื่อง หลวิชัย เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2489 ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย³ นอกจากนี้นวนิยายสำหรับเด็กก็มีการลงพิมพ์ติดต่อกันในหนังสือราชินีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 เช่นเรื่องชีวิตเด็กน้อย ความลึกลับในรถตู้⁴ นวนิยายสำหรับเด็กที่ควรกล่าวถึงในระยนี้่อกสองเรื่องคือ วิลเลียมเด็กจอมขมกน (พ.ศ. 2484) ของ ว. ณ ประมวลมารภักดิ์ ลงพิมพ์ในนิตยสารประมวลวัน และเรื่องดวงใจ (พ.ศ. 2487) ของ พิม วีระไวทยะ⁵

¹ นวลจันทร์ รัตนากร, ชุกิมา สัจจามันท์, และ มารศรี สีวรักษ์, รางวัลวรรณกรรมในประเทศไทย ประวัติและรายชื่อหนังสือที่ชนะการประกวด (พ.ศ. 2450-2522). (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2522), หน้า 11-19.

² "นิตรศการ 150 ปี ของหนังสือเด็ก," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ กลอมจิตต์ พลายเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴ "นิตรศการ 150 ปี ของหนังสือเด็ก," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁵ กลอมจิตต์ พลายเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ผลงานของกระทรวงศึกษาธิการในระยะนี้คือหนังสือชุดนิทานจากปัญญาสชาดก เมื่อ พ.ศ. 2474 และหนังสืออ่านประกอบ เมื่อ พ.ศ. 2483 โดยมากเขียนโดย หลวงกีรทิวโทยพาร เช่น เรื่อง นกกางเขน แมวสีสวาด คอกรักสัตว์แสนรู้ อุดมเด็กดี และไม่เป็นไรเสียเสียเด็ก ซึ่งบางเรื่องยังใช้อ่านประกอบการเรียนอยู่ในปัจจุบัน¹ ฝ่ายเอกชนที่จัดทำหนังสือสำหรับเด็ก มีพระสารประเสริฐ (ศรี นาคะประทีป) และพระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ) เป็นแรงสำคัญ ร่วมกันแปลนิทาน อานวัธราตรี พันหนึ่งทิวา นิยายเบงกาลี และเป็นกนภิกในการจัดทำหนังสือสารคดีสำหรับเด็ก เช่น เรื่อง คนมีประโยชน์ ชุมทรัพย์ของเด็ก เรื่องตึกคำบรรพ์ เลียนแบบมาจากหนังสือสำหรับเด็กของต่างประเทศ²

หนังสือสำหรับเด็กมีความก้าวหน้าเฟื่องฟูมากในช่วง พ.ศ. 2491-2501 ในพ.ศ. 2491 คุรุสภาได้รับเงินอุดหนุนจากกระทรวงศึกษาธิการ จัดตั้งสำนักวรรณกรรมการศึกษาขึ้น พิมพ์หนังสือสำหรับเด็กออกมา 2 ชุด คือ กลังนิยาย และนิทานประทีปทอง เป็นที่นิยมของเด็ก ๆ อย่างมาก ผลสำเร็จของสำนักวรรณกรรมการศึกษาทำให้สำนักพิมพ์เอกชนพิมพ์หนังสือออกจำหน่ายบ้าง เช่น บริษัทประชาชาติ พิมพ์เทพนิยาย นิทานแสนสนุก นิทานแสนสำราญ จำหน่ายในราคาเล่มละ 1 บาท สำนักพิมพ์บางแห่งจัดพิมพ์หนังสือความรู้รอบตัว ราคาเพียงเล่มละ 50 สตางค์ และเริ่มมีการนำเรื่องสำหรับเด็กของต่างประเทศมาแปลเป็นภาษาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2493 เช่นสี่ครุฑี ไฮกี หนังสือชุดบ้านเล็กเป็นต้น ในปีเดียวกันนี้กยสารแสนถาวร ศศิวิถ์ฉบับพิเศษ ซึ่งให้ความรู้

¹นิทรรศการ 150 ปี ของหนังสือเด็ก, " ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²พระยาอนุমানราชชน, "ชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้," ใน ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีต่อกับพระสารประเสริฐ พร้อมด้วยประวัติพระสารประเสริฐ (กรุงเทพมหานคร: มุณินธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, 2516), หน้า 88-96. (มุณินธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป ตีพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในงานวันเกิดครบ 7 รอบนักษัตรพระสารประเสริฐ ศรี นาคะประทีป 25 พฤศจิกายน 2516)

กานภาษาอังกฤษ เริ่มออกจำหน่าย และต่อมามีนิตยสารทั่วไปจัดทำโดยเอกชนออกมาอีกหลายฉบับ เช่น ชัยพฤกษ์ (พ.ศ. 2497) ของสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช กรุณาสาร (พ.ศ. 2496) ของการพิมพ์สตรีสาร¹

ใน พ.ศ. 2496 สำนักพิมพ์ดวงศึกษาได้จัดพิมพ์ ขุนพลแกะของ ป. อินทรปาลิต และทำหนังสือเล่มละหนึ่งบาทออกเป็นประจำอีกหลายจุด เช่น สื่อใบ สื่อคำ นิตานของศึกษา เป็นต้น ทางสำนักงานกระทรวงศึกษาธิการได้จัดพิมพ์หนังสืออ่านประกอบสำหรับเด็กในระดับประถมศึกษาหลายเล่ม เช่น เป็นอะไรดี ขอแม่ให้ลูกนก ฯลฯ เมื่อปี พ.ศ. 2497 นอกจากนี้ยังมีผู้จัดพิมพ์หนังสือการ์ตูนออกมาอีกหลายจุด การ์ตูนที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยม ได้แก่ การ์ตูนตุ๊กตา ของพิมพ์ล กาฬสีห์ และการ์ตูนชุด "หนูเล็กดูโรงง" * (พ.ศ. 2498)

ตั้งแต่ พ.ศ. 2502 เป็นต้นมา หนังสือสำหรับเด็กความสำคัญของ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ได้จัดพิมพ์หนังสือสำหรับเด็กเล่มเล็ก ราคาถูก เนื่องในวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2502 (หนังสือชุดนี้ได้นำมาพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นที่ระลึกปีเด็กสากล 2522) ต่อมาพ.ศ. 2507 พูนศรี อมวังรักษ์สัจย์ ได้จัดทำนิตยสารทั่วไปสำหรับเด็ก ชื่อ หนูน้อยกลอยใจ²

หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตหนังสือสำหรับเด็กก็มีคุณภาพดีราคาถูกได้แก่ องค์การค้ำของคุรุสภาซึ่งเริ่มผลิตหนังสือสำหรับเด็กมาตั้งแต่ พ.ศ. 2491 และดำเนินการผลิตเรื่อยมาจนปัจจุบัน ผลงานขององค์การค้ำของคุรุสภาที่น่าสนใจนอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วได้แก่ หนังสือชุด วรรณกรรมเพื่อการศึกษ ประกอบด้วยเรื่องประเภท สารคดี นิทานและชีวประวัติ หนังสือชุดนิทานไทย (พ.ศ. 2503-) หนังสือชุดภาพ และการ์ตูน (พ.ศ. 2508-) หนังสือชุดความรู้ไทย (พ.ศ. 2516-) ให้

¹"นิตยสาร 150 ปีของหนังสือเด็ก," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²เรื่องเดียวกัน.

* หนังสือการ์ตูนชุดหนูเล็กดูโรงงพิมพ์ที่โรงพิมพ์อุดมศึกษา แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้จัดพิมพ์ และในปัจจุบันนี้ไม่มีหนังสือการ์ตูนชุดนี้อยู่ในท้องตลาดและสำนักพิมพ์ใด ๆ เลย.

ความรู้เกี่ยวกับประเทศไทยในคัมภีร์ต่าง ๆ หนังสือชุกนิทานสำหรับเด็กเล่มเล็ก (พ.ศ. 2516¹) ซึ่งมีราคาถูก เล่มละ 1 บาท เพื่อให้เด็กสามารถซื้ออ่านได้เองเป็นประจำ¹ ใน พ.ศ. 2523 หนังสือชุกนิทานสำหรับเด็กเล่มเล็กโคขึ้นราคาเป็นเล่มละ 1.50 บาท เช่น เรื่อง รุ่งกินน้ำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงส่งเสริมการผลิตหนังสือสำหรับเด็กที่มีคุณภาพสูงทั้งในคัมภีร์เนื้อเรื่องและภาพประกอบ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์เป็นส่วนพระองค์ ให้จัดพิมพ์หนังสือสำหรับเด็กในปี พ.ศ. 2509 คือ เรื่อง ศรีรัตนไชย ของ หม่อมหลวงมนตรีพันธุ์ บุญนาท และอีก 2 เรื่อง พิมพ์ออกมาปีถัดไป คือ สโมสรวานรชบุรี โดย หม่อมหลวงมนตรีพันธุ์ บุญนาท และ ณ ชายหาดสะอาศพราย โดย หม่อมคุณหญิง บริพัตร ณ อยุธยา และ พาณี เชี่ยววานิช นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้มีพระราชดำริให้คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยฉบับเยาวชน มี พลโท พระยาศรีวิธานนิเทศเป็นประธานจัดทำหนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน สารานุกรมไทยฉบับเยาวชนเล่มแรกพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2516² เล่มที่ 2 พิมพ์ปี พ.ศ. 2518 เล่มที่ 3 พิมพ์ปี พ.ศ. 2520 เล่มที่ 4 พิมพ์ปี พ.ศ. 2521 และจะออกต่อไปอีก

วงการหนังสือสำหรับเด็กเริ่มต้นตัวอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นปีหนังสือสากล องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ชักชวนให้ประเทศสมาชิกจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือการประพันธ์และการแปลหนังสือ โดยเคารพข้อดีข้อเสียของผู้แต่ง ส่งเสริมการผลิต การจำหน่ายและการเผยแพร่หนังสือ รวมทั้งพัฒนาห้องสมุดต่าง ๆ ส่งเสริมนิสัยรักการอ่านหนังสือ และส่งเสริมการผลิตหนังสือ

¹ องค์การการค้าของคุรุสภา, 30 ปีของคุรุสภา (กรุงเทพมหานคร: องค์การการค้าของคุรุสภา, 2518), หน้า 138-142.

² กล่อมจิตต์ พลายเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ไม่ปรากฏเลข

ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษ เสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ ประเทศไทยในฐานะสมาชิกขององค์การศึกษาวិทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้ร่วมจัดกิจกรรมเพื่อฉลองปีหนังสือสากล ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายเอกชน

สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชได้จัดงานนิทรรศการ 150 ปี ของหนังสือเด็กในเดือนตุลาคม 2515 และจัดทำจุดสารที่น่าสนใจเป็นที่ระลึกในงานนี้ โดยรวบรวมประวัติความเป็นมาของหนังสือสำหรับเด็กในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อเริ่มมีหลักฐานเกี่ยวกับผู้แต่ง จนถึง พ.ศ. 2515 แบ่งออกเป็นยุคตามพัฒนาการของเด็ก คือ ยุคแบเบาะ (พ.ศ. 2364-2430) ยุคคืบคลาน (พ.ศ. 2430-2471) ยุคคั่งไข (พ.ศ. 2372-2471) ยุคก้าวเดิน (พ.ศ. 2491-2513) และนำรายชื่อวรรณกรรมที่น่าสนใจของแต่ละยุคมารวมพิมพ์ไว้เรียงตามลำดับ¹

สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ได้จัดการประกวดหนังสือดีเด่นประเภทต่าง ๆ รวมทั้งหนังสืออ่านสำหรับเด็ก (ที่มีชื่อตัวราเรียน) และประกาศผลการประกวดในงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ โดยคัดเลือกจากหนังสือที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2515 การประกวดหนังสือดีเด่นนี้ได้ดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดยคัดเลือกหนังสือดีเด่นประจำแต่ละปีไป²

หลังจากปีหนังสือสากล สำนักพิมพ์ต่าง ๆ หันมาจัดพิมพ์หนังสือสำหรับเด็กกันบ้าง แต่สำนักพิมพ์ที่มีนโยบายในการจัดพิมพ์หนังสือสำหรับเด็กอย่างสม่ำเสมอ คือ สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช และองค์การการค้าของคุรุสภา

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2522 ซึ่งสมาชิกใหญ่ขององค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีเด็กสากล³ สมาคมผู้พิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทยได้ส่งเสริมให้สมาชิกเร่ง

¹"นิทรรศการ 150 ปี ของหนังสือเด็ก," ไม่ปรากฏเลขหน้า.

²ดูภาคผนวก.ข., หน้า 191-200.

³"International Year of the Child," Unesco Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration 1 (January - March 1979): 9.

พิมพ์หนังสือสำหรับเด็กออกเผยแพร่มากขึ้น มีสำนักพิมพ์ใหม่ ๆ เกิดขึ้นเพื่อผลิตหนังสือสำหรับเด็ก โดยเฉพาะ เช่น ชมรมเด็ก ป่าทยา เด็กน้อย นานมี พิมพ์และเพื่อน¹ หนอน ดวงมณี และบรรณกิจ นอกจากนี้หน่วยงานและสมาคมต่าง ๆ ยังหันมาสนใจที่จะพัฒนาหนังสือสำหรับเด็กให้ดียิ่งขึ้น โดยการจัดสัมมนา อภิปราย เพื่อแก้ปัญหาและหาแนวทางการผลิตหนังสือที่มีคุณภาพ เช่น ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2519 เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2519² ประกอบด้วยงานบริการและประสานงาน งานพัฒนาหนังสือเรียน งานพัฒนาหนังสือ งานพัฒนาอุปกรณ์การศึกษาและงานภาพพิมพ์ และงานห้องสมุด มีหน้าที่รับผิดชอบงานพัฒนาหนังสือตามหลักสูตรระดับต่าง ๆ พัฒนาหนังสืออ่านเพิ่มเติม ตลอดจนสิ่งพิมพ์ประเภทอื่น ๆ³ และกลุ่มส่งเสริมสื่อมวลชนเพื่อเด็ก ซึ่งเกิดจากผลการสัมมนาเรื่อง สื่อมวลชนกับการพัฒนาเด็ก ของสมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย สมาคมนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย และกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม เมื่อวันที่ 13-14 ตุลาคม พ.ศ. 2522 ที่อำเภอปากช่อง นครราชสีมา คณะกรรมการติดตามผลการสัมมนา ได้จัดทำโครงการรณรงค์ เพื่อสื่อมวลชนที่ดีสำหรับเด็ก ศึกษาสถานภาพของสื่อมวลชนที่มีผลต่อเด็ก วิพากษ์วิจารณ์สื่อมวลชนที่มีผลเสียต่อเด็ก และส่งเสริมสนับสนุนสื่อมวลชนที่ดี ทั้งสื่อมวลชนประเภทวิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งพิมพ์ เป็นต้น⁴

¹กล่อมจิตต์ พลายนเวช, "วิวัฒนาการหนังสือสำหรับเด็กของไทย," ไม่ปรากฏเลขหน้า

²"พระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2519," ราชกิจจานุเบกษา 93 (20 เมษายน 2519) : 27.

³กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, "ประวัติสังเขปกรมวิชาการ," ใน หนังสือที่ระลึกในโอกาสจัดงานทอดกฐินพระราชทาน, (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, 2521), หน้า 21.

⁴"โครงการรณรงค์เพื่อสื่อมวลชนที่ดีสำหรับเด็ก," ใน "การอภิปรายเรื่องหนังสือสำหรับเด็ก," ไม่ปรากฏเลขหน้า.